

Altman, Karel

Základní práce k dějinám národopisu na Moravě

In: Altman, Karel. *Úvod do studia dějin národopisu na Moravě*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2013, pp. 19-31

ISBN 978-80-210-6576-5; ISBN 978-80-210-6579-6 (online : Mobipocket)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/128858>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

1. Kapitola

Základní práce k dějinám národopisu na Moravě

Syntetizující dějiny moravského národopisu, pojednávající o jednotlivých čelných osobnostech, národopisných společnostech a institucích, zatím nebyly samostatně v ucelené podobě zpracovány. Informace k danému tématu však nalezneme například v některých více či méně rozsáhlých kompendiích. Ta obvykle pojednávají o dějinách zájmu o jevy lidové kultury celých českých zemí; líčení, která se zde vztahují k Moravě, je proto nezbytné vyhledávat v rámci celého takového souhrnného díla.

Dosud nejuceleněji jsou výsledky národopisného úsilí na Moravě od jeho počátků až do první poloviny třicátých let 20. století soustředěny a utříděny v rozsáhlém historiografickém díle Jiřího Horáka *Národopis československý. Přehledný nástin*. Tato studie, kterou lze také považovat za komentovanou bibliografii, je zařazena do meziválečné *Československé vlastivědy*, do druhého dílu nazvaného *Člověk*, který vyšel v Praze roku 1933. Toto dílo je současně prvním pokusem o sepsání dějin naší vědní disciplíny na území tehdejšího Československa.

J. Horák se zaměřil zejména na postižení vzájemných souvislostí rozvoje národopisné vědy hlavně v Čechách a také na Moravě a ve Slezsku (ale též na Slovensku). Jeho dílo jistě vychází z autorovy dobré znalosti výsledků dosavadní národopisné práce, zpracování jednotlivých částí je ovšem poněkud nestejněměrné, mnohé pasáže by si zasloužily podstatně větší prostor i hlubší analýzu.

K etnografickým pracím, věnovaným dějinám české etnografie a folkloristiky, patří i skriptum Antonína Robka *Dějiny české etnografie*, (Praha 1979). Tomuto přehledu předcházela takřka totožná, zejména obsahově blízká publikace *Nástin dějin české a slovenské etnografie*, vydaná již o celých patnáct let dříve (Praha 1964). Také v Dějinách české etnografie jsou pasáže pojednávající o rozvíjení národopisné vědy na Moravě, o jednotlivých badatelích, institucích a národopisných počinech publikačních, výstavních, jakož i o významných muzeích. Toto dílo je ovšem výrazně poznamenáno dobou svého vzniku, tedy 70. lety 20. století, kdy byly často vyzdvihovány některé marginálie k posílení dojmu, že národopisné aktivity byly ve své historii zcela ve znamení procesu vyostřování třídního boje. Sám autor v úvodu považuje za svůj cíl „podat pro své posluchače dějin oborů pěstovaných na universitě, poukázat na kladné tradice etnografie,

ale nezamlčovat i úskalí a tradice záporné. Ukázat, že etnografie byla v pojetí nejlepších tradic vědou vysoce angažovanou a zasahující do společenského života naší země, a že zejména v ideologii hrála značnou roli.“ Sama citace jistě dostatečně dokumentuje myšlenkovou úroveň zpracování celé publikace.²⁰

Jak je zřejmé, zůstalo tak u pouhého pokusu o marxistický pohled na zkoumanou problematiku, který ustrnul na úrovni propagandistického spisu, jenž byl kromě toho dosti hluboko pod průměrem i tehdejších ideologických brožurek.

Z posledních let se pak jeví jako nejprínosnější práce o nejstarší historii našeho oboru rozsáhlé dílo *Počátky národopisu na Moravě. Antologie prací z let 1786–1884*, které sestavil a připravil k vydání Richard Jeřábek (Strážnice 1997). Publikace obsahuje nejen výbor z nejdůležitějších prací z moravské etnografie a folkloristiky ve vymezeném časovém úseku, ale současně je vybaveno úvodní studií a cenným přehledem základních informací o osobnostech našeho oboru na sledovaném území.

Antologie přinesla výběr především z nejstarších materiálů, které byly do té doby zjištěny, ze soustavnějších zpráv o etnografických skupinách, oblastech a jejich kulturních zvláštnotech na Moravě (částečně i ve Slezsku), a to z doby před vznikem národopisu jako samostatné vědní disciplíny vybavené specializovanými institucemi, organizacemi a odbornými časopisy. Dílo tak mapuje éru formování národopisu na Moravě od zárodečné fáze do počátku vědeckého období.

Materiály, které tato antologie přináší, tvoří spolu s jinými dochovanými, zejména hmotnými doklady – slovy R. Jeřábka – „významnou součást základů poznávání života kultury lidových vrstev v jejich regionálních podobách a umožňuje rekonstruovat starší fáze vývoje a proměn národopisné rajonizace a kulturní diferenciaci na Moravě“. Proto k těmto textům, přes jejich nesourodost, nesouměřitelnost i nevěrohodnost, přistupuje Jeřábek s porozuměním a respektem.²¹

Poznatky, jež skýtá tato rozsáhlá publikace, zasazuje Jeřábek do širšího dobového rámce ve sborníku *Lidová kultura na Moravě*, jenž je součástí nové řady *Vlastivědy moravské*.²² V kapitole *Nástin vývoje národopisného zájmu na Moravě v datech* – vzhledem k obtížnosti, jaká doprovází rekonstrukci dějin národopisu na Moravě zejména v období

20 Robek dále pokračuje vytyčením úlohy etnografie – ve skutečnosti celého národopisu, který terminologicky takto zredukoval – v současnosti, tedy v tehdejších počátcích normalizačního období: „Skripta samozřejmě mají ukázat, že angažovanou úlohu hraje i současná etnografie. I v ní probíhají proudy pokrokové, spjaté s progresivním společenským hnutím, ale je i zneužívána ve prospěch reakčních sil. Proto se u každého díla tázeme naléhavě, jaký je smysl této práce, jaký význam má a komu prospívá, proto se ptáme, co by etnografie měla dělat, aby co nejproduktivněji sledovala právě ty úkoly, které napomohou v současném úsilí Komunistické strany a celé naší společnosti.“ *Robek, Antonín: Dějiny české etnografie*. Praha 1976, s. 3.

21 Jeřábek, Richard: *Počátky národopisu na Moravě. Antologie prací z let 1786–1884*. Strážnice 1997, s. 11.

22 Jeřábek, Richard: *Nástin vývoje národopisného zájmu na Moravě v datech*. In: *Lidová kultura na Moravě*. Strážnice – Brno 2000, s. 334–347, 361–362.

před rokem 1848 – se autor pokusil o sestavení stručného elementárního chronologického přehledu, který postihl výrazné faktory vývoje nejen odborného a vědeckého zájmu o lidovou kulturu na Moravě, ale též propojení tohoto zájmu s popularizačními aktivitami, které jej provázely, tj. s významnými výstavami, slavnostmi apod., jakož i s dobovými podobami svérázu a folklorismu. Jistě jde o víc nežli pouhý kaleidoskop moravského národopisu, jenž by měl posloužit výhradně k první, výchozí orientaci v historii oboru a v rozmanitých aktivitách, které provázely amatérský i profesionální národopisný zájem.

Zpracování dílčích období

V rámci bádání o dějinách národopisu věnovali historikové tohoto oboru zvláštní pozornost některým dílčím historickým obdobím, která podrobili hlubšímu zkoumání. Přednostně se zaměřili na výzkum některých významných etap, kdy byla intenzita národopisné práce mimořádně výrazná. Nechybějí práce, které pak studují národopisné dění v daném dějinném období se záběrem na široké území českých zemí.

K takovým pracím patří dílo pražského etnologa Stanislava Broučka *České národopisné hnutí na konci 19. století* (Praha 1979). Tato práce se zabývá procesem českých národopisných aktivit v první polovině devadesátých let 19. století, přičemž tento časový úsek má přesah zpět do osmdesátých let i níže do 19. století, kde je třeba hledat počátky a formování národopisného hnutí. Toto hnutí je zde sledováno z dvojího pohledu. Za prvé z hlediska vývoje národopisu, což znamená, že postihuje některé mezní etapy národopisného bádání, a za druhé z hlediska historického se snaží klasifikovat národopisné hnutí, periodizovat ho a zařadit do celkového kulturního i politického vývoje na konci 19. století. Vymezení tématu i zkoumaného období vyplynulo především ze skutečnosti, že národopis v devadesátých letech nebyl jen v zajetí sběratelského úsilí, ale byl mu uvolňován prostor i v politickém životě. Studium oboru v tomto období nemá proto jen význam pro etnografii a folkloristiku, ale přispívá i k objasnění pohledu na českou společnost a v mnohém také ukazuje na vztah vědy a politiky.

Práce si vytkla několik úkolů: především se snaží o objasnění ideové podstaty národopisného hnutí, které bylo zapojeno do českého opozičního hnutí v první polovině devadesátých let 19. století. Dalším úkolem pak bylo zjistit organizaci národopisného hnutí, k čemuž bylo třeba sledovat složení venkovských národopisných odborů, vytváření programů a způsob národopisného studia. Pro poznání celé organizace bylo důležité porovnat podmínky pro národopisnou práci v Čechách i na Moravě, vztahy mezi jednotlivými skupinami národopisných pracovníků i ostatních účastníků hnutí.²³

23 Srov. Brouček, Stanislav: *České národopisné hnutí na konci 19. století*. Praha 1979, s. 5.

Pro historika národopisu na Moravě je pak nepochybným přínosem, že Broučková práce mimořádně působivým stylem líčí přípravy Národopisné výstavy československé, přičemž reflektuje i dění v moravských regionech, agilní působení osobností moravského národopisu v silicím hnutí (zejména Josef Klvani, Lucie Bakešové, Leoše Janáčka, Matouše Václavka ad.), jež se projevovalo aktivitami prací v oblastních národopisných odborech i přípravou několika desítek krajiniských výstavek a slavností.

Na toto dílo volně navázala další monografie, kterou napsal kolektiv autorů – Stanislav Brouček, Jan Pargač, Ludmila Sochorová, Irena Štěpánová –, nazvaná *Mýtus českého národa aneb Národopisná výstava československá 1895* (Praha 1996). Tento tým se snažil přiblížit neobyčejnou atmosféru výstavy, všímal si reálných i mytických kulturních fenoménů, které měly reprezentovat dobově podmíněnou ideu češství. Národopisná výstava československá je zde začleněna do kontextu rozvoje české společnosti té doby (S. Brouček), jejíž hlavní mezníky jsou přehledně vylíčeny v podobě kalendária (I. Štěpánová), zvláštní pozornost byla věnována slavnostem, rituálům a obyčejům jako projevu národní kultury (J. Pargač), ale také divadelním představením a dalším zábavám, začleněným do programu této mimořádné kulturní a společenské události posledního desetiletí 19. století (L. Sochorová).

Tomuto významnému období v dějinách rozvoje národopisu nejen v Čechách, ale také na Moravě věnovali pozornost i další badatelé, včetně těch, kteří působili nebo do dnes pracují přímo v moravských centrech etnologické práce. K nim patří zejména brněnská etnografka Eva Večerková, která kromě řady dílčích statí publikovala i rozsáhlejší shrnující studie, pojednávající o tehdejších národopisném dění na celé Moravě. Avšak tematikou rozvoje národopisu hnutí na Moravě na konci 19. století, jmenovitě obdobím příprav Národopisné výstavy československé a konáním celé řady krajiniských výstavek, se zabývalo značné množství dalších pracovníků na poli historie národopisu, zejména Richard Jeřábek, Václav Frolec, Miloš Melzer, Karel Altman a četní další. O jejich konkrétních pracích bude pojednáno níže.

Národopisná encyklopedie

Mezník v rozvoji české etnologie představuje vydání syntetizujícího díla tohoto mimořádně obsáhlého oboru – třídílné publikace nazvané *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska* (Praha 2007).

Snahy čelných osobností českého národopisu směřovaly k vytvoření syntetické práce našeho oboru plných sto dvacet let. První pokusy o vydání národopisné encyklopedie se totiž objevily už na konci 19. století, její přípravy se však poněkud vlekly celým 20. stoletím. Funkci encyklopedie v tomto období tak zastávaly dvě řady *Československé vlas-*

tivědy, vydané ovšem ve značně odlišných obdobích, v meziválečné době a v šedesátých letech; jde zejména o oddíly *Člověk* (Praha 1933), *Národopis* (Praha 1936) a *Lidová kultura* (1968). Slovy Stanislava Broučka a Lubomíra Tyllnera, autorů předmluvy národopisné encyklopedie, „snahy o vydání souborného díla tak během jednoho století opsaly kružnici s výchozím bodem národopisné encyklopedie, přes vlastivědy, soupisy, korpusy a tematicky specializované katalogy hmotné a duchovní kultury a způsobu života, aby se vrátily k původnímu záměru z devadesátých let 19. století vydat encyklopedické dílo“. S. Brouček a L. Tyllner, kteří společně s R. Jeřábkem patřili k hlavním osobnostem, pod jejichž vedením vznikla publikace *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*, tedy dílo, završující ono úsilí, si byli vědomi, že tato monumentální práce je „první a nadlouho jistě jedinou základní syntézou o české lidové kultuře, která doposud chyběla nejen odborníkům, ale také ostatním zájemcům o kulturní a společenský vývoj českého etnika“. Vydáním encyklopedie se tak do rukou široké čtenářské obci dostal koncentrovaný souhrn současných vědomostí v oblasti národopisu/etnologie.

Národopisná encyklopedie nepochybně odráží současný stav etnologického poznání, ale neméně čerpá z výzkumů předchozích generací badatelů, včetně úsilí četných dobrovolných pracovníků, kteří v terénu objevili cenná svědectví materiální a duchovní kultury. Encyklopedie tak náleží k nemnoha souborným dílům a syntézám, které kdy byly u nás vytvořeny.²⁴

Projekt, který měl za cíl rovnoměrně pokrývat celé území Čech, Moravy a Slezska, zabezpečoval Ústav pro etnografii a folkloristiku Akademie věd České republiky (dnešní Etnologický ústav AV ČR v. v. i.) v Praze (s pracovištěm v Brně) společně s Ústavem evropské etnologie Masarykovy univerzity v Brně. Na sepsání hesel se podílelo přes sto předních osobností etnologie, působících v rozličných institucích. Vzniklo tak dílo sestávající z tří svazků, z nichž první představuje *Biografickou část* a zbývající dva tvoří *Věcnou část*.

Pro historiky národopisu na Moravě (stejně jako v Čechách a ve Slezsku) je důležitý zejména biografický svazek, přinášející základní údaje o představitelích oboru, ale neméně též svazky věcné, mimo jiné proto, že jejich jednotlivá hesla z oblasti hmotné a duchovní kultury i folkloru jsou opatřena vybranými bibliografickými údaji, které umožňují utvoření představy dějinného procesu bádání o jednotlivých fenoménech.

V biografické části encyklopedie chtěli tvůrci usnadnit cestu k celkovému názoru na obor národopis v podmínkách českých zemí, tedy i Moravy, shromážděním a utříděním co nejvyššího množství informací o publikovaných pracích reprezentativního počtu osob, které své poznatky v různé podobě a za rozličným účelem publikovaly či jinak předkládaly k obecnému využití. Pod vedením Richarda Jeřábka, jenž biografickou část

²⁴ Brouček, Stanislav – Tyllner, Lubomír: *Předmluva*. In: *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. 2. svazek. Praha 2007, s. 7.

encyklopedie sestavil, se zhruba čtyři desítky etnologů pokusily zaplnit vážnou mezeru v českém národopisném snažení a vyrovnat se stavu v četných jiných zemích.²⁵

Od folkloru k folklorismu

Možná poněkud překvapivě předcházelo biografickému svazku a celému dílu *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska* publikování důležité práce, jež byla od encyklopedie de facto odvozena. Už v prvních fázích přípravy biografického slovníku, jež tvořil první svazek díla *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*, se ukázalo, že by v něm hesla o reprezentantech národopisné vědy neměla být prolnta s hesly představitelů tzv. aplikovaného národopisu, v tomto případě zejména folklorní sféry; proto je Richard Jeřábek coby návrhové a sestavovatel biografického slovníku z hesláře eliminoval a předložil ediční návrh na samostatnou pomůcku.²⁶ Vzniklo tak slovníkové dílo *Od folkloru k folklorismu. Slovník folklorního hnutí na Moravě a ve Slezsku* (Strážnice 1997), které redigovaly Martina Pavlicová a Lucie Uhlíková, badatelky, jež se touto tematikou již dříve intenzívně zabývaly. Výsledná práce podává přehled o folklorním hnutí na Moravě i ve Slezsku od počátků zájmu o jevy lidové kultury až do současnosti.

Nepřímým podnětem k sestavení takového slovníku byla snaha shrnout stoletý vývoj folklorního hnutí, který následoval po pražské Jubilejní zemské výstavě v roce 1891 a zejména po Národopisné výstavě československé. Forma slovníku byla zvolena proto, že ačkoli tzv. druhá existence folkloru je pevnou částí naší kultury a v určitých historických údobích plnila nejrůznější funkce, jde o fenomén ne zcela uspokojivě probádaný. Jak píše redaktorky v předmluvě díla, „odborná literatura se k této problematice vyjadřuje spíše okrajově, novinové zprávy a rubriky (pokud se jí vůbec věnují) jsou většinou nekonkrétní a málo zasvěcené, lidé uvnitř dění jsou až na výjimky známí jen svému regionálnímu okruhu nebo generačním vrstevníkům, mnohé projevy nebyly a nejsou nijak podchyceny. Z toho plyne, že analýza nebo hodnocení, které se folklorismu dotýká, se s odstupem času neprovádí nejjednodušeji a je často založeno pouze na osobních vzpomínkách nebo stereotypních a neměnných představách.“²⁷

Slovníková příručka *Od folkloru k folklorismu* poskytuje informace o jedincích, kteří se podíleli na formování moravského folklorismu, o folklorních souborech, skupinách

25 Srov. Jeřábek, Richard: Úvod. In: *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. 1. Svazek*. Praha 2007, s. 7.

26 Srov. Jeřábek, Richard: Úvod. In: *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. 1. Svazek*. Praha 2007, s. 7.

27 Pavlicová, Martina – Uhlíková, Lucie: Úvod. In: *Od folkloru k folklorismu*. Strážnice 1997, s. 5.

a muzikách, dále o festivalech, přehlídkách a výstavách a také o národopisných spolcích, institucích a časopisech, které se vědomě i nevědomě věnovaly nebo i v současnosti věnují fenoménu, jenž je označován jako folklorismus. Jednotlivá hesla jsou vybavena nejdůležitějšími bibliografickými údaji, odkazy na odbornou literaturu, případně diskografií.

Slovník sběratelů

Také dílu *Od folkloru k folklorismu* však předcházela jiná práce tohoto typu, a to *Slovník sběratelů, vydavatelů a zpracovatelů moravských lidových pověstí*, jehož autorkou je Eva Doupalová a který tiskem vyšel samostatně jako separát periodika vydávaného olomouckou Univerzitou Palackého.²⁸ Tato publikace obsahuje v relativní úplnosti medailony široké obce ctitelů, uchovatelů, sběratelů a vydavatelů moravských lidových pověstí od doby českého národního obrození až do doby vzniku tohoto díla, tedy do osmdesátých let 20. století. Do slovníku byli zařazeni jednak sběratelé lidových pověstí a vydavatelé zápisů pověstí (vesměš vlastivědní pracovníci různých profesí), jednak slovesní umělci, pro které se stala moravská lidová pověst vítaným inspiračním zdrojem nebo přímým podnětem literárního zpracování.

Základní biografické informace jsou zde doplněny údaji o vztazích jednotlivých ctitelů folklorního odkazu minulosti k lidové slovesnosti vůbec a k moravské lidové pověsti zvláště. Každý medailon věnovaný konkrétní osobnosti je uzavřen bibliografií publikovaných pověstových sbírek a souborů, výčtem studií a článků vztahujících se k osobě, jíž je medailon věnován, a soupisem sekundární bibliografie – kritických článků a posudků vážících se k publikační činnosti v rámci sledovaného žánru, tj. k jednotlivým sbírkám a souborům. Vzniklo tak dílo značně zasvěcené. Jak uvádí autorka v předmluvě díla, „shromažďování materiálu byla práce časově náročná, ale zajímavá. Kde to bylo možné, navázán se sběrateli nebo zpracovateli moravských lidových pověstí přímý osobní i písemný kontakt. V některých případech byly získány cenné informace od pozůstalých rodinných příslušníků. Mnohé údaje poskytla archivní pracoviště a vědecké ústavy.“

²⁸ Doupalová, Eva: *Slovník sběratelů, vydavatelů a zpracovatelů moravských lidových pověstí*. Separatum ex: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis – Facultas Paedagogica, Philologica IV, 1987. Český jazyk a literatura 6.

Lexikon české literatury

Ze slovníkových prací z posledního období má i pro národopis značný význam *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce*, jehož jednotlivé svazky vycházely od roku 1985, ale jehož vydávání bylo dokončeno až po více než dvaceti letech. Kolektivní práce zahrnuje asi 3500 hesel v sedmi svazcích, kromě osobních hesel jsou zde zařazena i některá hesla věcná, informující o literárních časopisech, almanaších a sbornících, o literárních sdruženích, nakladatelstvích a jiných institucích. Lexikon zachycuje rozsáhlý materiál od historicky zjištěných počátků české literatury přes řadu století, přičemž jako horní mezník byl stanoven rok 1945 (do hesláře Lexikonu byli zařazeni jenom ti autoři, kteří debutovali do uvedeného roku).

Lexikon české literatury, s celkovým počtem téměř 3500 hesel rozvržených do čtyř dílů, představuje u nás dosud nejrozsáhlejší encyklopedické dílo věnované české literatuře. Podává obraz českého písemnictví od staroslověnských a latinských počátků do poloviny 20. století a je založen v plné tematické šíři: obsahuje nejen jména autorů (beletristů, překladatelů, teoretiků a historiků literatury, tiskařů), ale rovněž anonymní díla starší literatury a činitele povahy institucionální (sdružení, skupiny, nakladatelství, časopisy, sborníky, almanachy apod.).²⁹

V Lexikonu české literatury však najde i historik národopisu zpracovaná hesla pojednávající o významných osobnostech svého oboru, které se – ať už převážně, anebo alespoň okrajově – věnovali i beletristické tvorbě (František Bartoš, Jak Havelka, Vítězslav Houdek, František Sušil, Alois a Vilém Mrštíkové, Otakar Bystřina ad.). Právě tato okolnost byla podnětem tvůrcům díla, aby sem začlenili i pracovníky jiných významných oborů, tedy i národopisce. Stejně tak zde jsou hesla věnovaná rozličným spolkům a sdružením, významným nejen pro českou literární tvorbu, ale také pro rozvoj národopisných bádání (*Vesna, Moravské kolo spisovatelů*), a stejně tak etnologickým a vybraným vlastivědným časopisům a dalším listům historickým, akcentujícím národopisnou problematiku (*Český lid, Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci, Časopis Matice moravské* aj.).

Obecné encyklopedie a slovníky

Je přirozené, že hesla o představitelích českého národopisu na Moravě (stejně jako v Čechách a ve Slezsku) se příležitostně objevovala i v obecně zaměřených českých lexikografických pomůckách, avšak jejich výběr byl početně chudý nebo neobjektivní, v pa-

²⁹ Pešat, Zdeněk: *O Lexikonu české literatury trochu intimně*. Tvar 1993, č. 35–36.

desátých až osmdesátých letech minulého století přímo tendenční. Také způsob zpracování nepostihoval skutečný podíl jednotlivých badatelů na rozsahu a stavu vědeckého bádání.³⁰ Přesto pomoc při bádání o dějinách moravského národopisu skýtají též naučné slovníky a encyklopedická díla, jaká byla na našem území publikována od poloviny 19. století až do současnosti. Jsou to leckdy mnohasvazkové práce, díla četných fundovaných odborníků, od Riegrova *Slovníku naučného*, vycházejícího od šedesátých let 19. století, přes další podobné počiny, z nichž nejdůležitější je nesporně *Ottův Slovník naučný* z přelomu 19. a 20. století, na který posléze navázal *Ottův Slovník naučný nové doby*, dále *Masarykův slovník naučný* a *Komenského slovník naučný* z meziválečného období, až po encyklopedická díla druhé poloviny 20. století, *Příruční slovník naučný* či *Malou československou encyklopedii*.³¹ Ovšem zatímco prvně zmíněné encyklopedie z časů Rakousko-Uherska obsahují mimo jiné řadu poměrně rozsáhlých hesel pojednávajících zejména o čelných osobnostech oboru, novější práce jsou v tomto ohledu poněkud skoupější. Což je ovšem jejich obecný rys, vztahující se k dějinám národopisné vědy nejen na Moravě, ale v širším měřítku.

Základní bibliografie

Mnohé důležité údaje pro získání základního přehledu o dosavadním bádání o historii oboru národopis nalézáme v zatím poslední souhrnné bibliografické práci věnované komplexně moravskému a slezskému národopisu, v publikaci *Národopis na Moravě a ve Slezsku. Výběrová bibliografie*, kterou uspořádali Jaromír a Tomáš Kubičkovci (Strážnice 1996).

Tato bibliografie vznikla v souvislosti s projektem nové řady díla nazvaného tradičně *Vlastivěda moravská*, který měl za cíl vytvořit samostatný svazek encyklopedické příručky nazvané *Národopis na Moravě*. Pro usnadnění jejího zpracování, ale také pro širší využití, měla napomoci souhrnná bibliografie, k jejímuž pořízení vyzval autory tehdejší Ústav lidové kultury ve Strážnici. Jde o výběrovou bibliografii, která zcela programově

30 Srov. Jeřábek, Richard: Úvod. In: *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. 1. Svazek*. Praha 2007, s. 7.

31 Z následujících údajů vyplývá značný rozsah těchto prací, jaké představuje zejména Riegrův *Slovník naučný*, I–XI. Praha 1860–1874; *Ottův slovník naučný*, I–XXVIII. Praha 1888–1909; *Ottův slovník naučný nové doby*, I–VI. Praha 1930–1943; *Masarykův slovník naučný*, I–VII. Praha 1925–1933; *Komenského slovník naučný*, I–X. Praha 1937–1938; *Příruční slovník naučný* I–IV. Praha 1962–1967; *Malá československá encyklopedie*, I–VI. Praha 1984–1987. Poučení lze hledat i ve věhlasných encyklopedických dílech zahraničních, jako je *Der Grosse Brockhaus*, I–XX. Leipzig 1928–1935 (15. vydání); *Meyers Neues Lexikon* I–XVIII. Leipzig 1971–1978; *Encyclopaedia Britannica*, I–XXX. Chicago 1974 (jež je i na internetu); *Grand Larousse encyclopédique*, I–XII. Paris 1960–1964.

nebyla sestavena z hlediska hodnoty publikovaných prací, nýbrž s cílem dosáhnout relativní úplnosti, neboť dokumentace i drobnějších příspěvků má svůj badatelský význam.

Výběr však byl limitován po stránce formální, místní i věcné. Po stránce formální spočívá omezení v tom, že bibliografie sice zahrnuje knihy a studie či články z časopisů a sborníků, nejsou však uváděny práce publikované v novinách a práce obrazové, které nemají průvodní text. Co se týče místního záběru, bibliografie uvádí práce, které jsou zaměřeny na území Moravy a Slezska; práce, které pojednávají o dané problematice z širších územních souvislostí, např. celé republiky, jsou podchyceny jen výjimečně. Po stránce věcné pak bibliografie nezachycuje práce o národnostním vývoji a jazyku, respektive nářečí, přestože s národopisnou tematikou velmi souvisí; jde totiž o obory natolik rozsáhlé, že přesahují možnost publikování v jedné práci.

Převážná část etnografického a folkloristického materiálu byla utříděna do věcných skupin, které obor národopis obnáší. Jde o následující oddíly: národopis obecně; zaměstnání obyvatel; lidové umění a rukodělná výroba; lidové stavitelství a bydlení; oděv; strava; společenský život; rodinný život; lidová víra a pověrečné představy; folklor; folklorní slavnosti; soubory lidových písní a tanců; muzejní sbírky expozice, výstavy; konference, semináře; personálie; moravská národopisná a vlastivědná periodika. Pro badatele v oblasti dějin národopisu jsou nejdůležitější údaje obsažené zejména v některých z výše vyjmenovaných oddílů. Patří k nim oddíl *Národopis obecně*, který uvádí především celkové práce a kompendia, ale soustřeďuje také dosavadní národopisné bibliografie. Obdobně oddíl *Folklorní slavnosti* podchycuje publikace a zprávy o významných akcích, jako byly festivaly, přehlídky a slavnosti, pořádané v jednotlivých místech. Oddíl *Soubory lidových písní a tanců* soustřeďuje příspěvky o rozmanitých sdruženích, které pěstovaly a předváděly zejména písňový a taneční folklor, tedy o pěveckých a národopisných souborech, orchestrech lidových nástrojů, národopisných kroužcích a podobně. Důležitý je též oddíl *Muzejní sbírky, expozice, výstavy*, jenž uvádí stati i publikace zabírající se touto tematikou. Oddíl *Personálie* soustřeďuje příspěvky, které se vztahují k životu a dílu významných osobností, jež se zasloužily o rozvoj národopisu na Moravě i ve Slezsku. Jsou seřazeny abecedně, přičemž za jménem každého národopisce jsou uváděna biografická data a citace prací, které byly o této osobnosti napsány a publikovány. Nejvíce těchto příspěvků pochází z národopisných časopisů a periodik s obdobnou tematikou. Současně je zřejmé, že některé osobnosti (jmenovitě Alois Gregor, František Bartoš, Leoš Janáček a jiní) by mohly mít daleko rozsáhlejší personální bibliografie, neboť jejich dílo přesahuje hranice oboru národopis, často dosti výrazně. Konečně oddíl *Moravská národopisná a vlastivědná periodika* podchycuje časopisy s místem vydání na Moravě a ve Slezsku, z nichž některé však měly celostátní „působnost“ na širokém území českých zemí.³²

32 Srov. Kubiček, Jaromír – Kubiček, Tomáš: *Národopis na Moravě a ve Slezsku. Výběrová bibliografie*. Strážnice 1996, s. 8–10.

Vzhledem k tomu, že v řadách bibliografů národopisu na Moravě zaujímal přední místo prof. Richard Jeřábek, vedoucí Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, byl vyzván vydavateli, aby právě on přehlédl rukopis bibliografie. Jeřábek přes výhrady, které vyslovil ve svém příspěvku, jenž byl zařazen do úvodních pasáží bibliografie, vyjádřil své přesvědčení, že „množství materiálu shromážděného v tomto soupisu znamená citelný pokrok proti dosavadnímu stavu poznání produkce a představuje završení významné etapy na křivolakých a trnitých cestách národopisné bibliografie Moravy a Slezska“.³³

V bibliografii Jaromíra a Tomáše Kubíčkových jsou tak shromážděny důležité údaje o rozvoji národopisného bádání v jednotlivých moravských regionech i na celém území Moravy a Slezska. Ovšem každá bibliografie vyžaduje neustálé doplňování nejen o díla nově vznikající, ale také o práce dřívější, leč opomenuté či do soupisu nezačleněné.

V polovině první dekády tohoto století byla publikována výběrová bibliografie prací z oblasti historie národopisu na Moravě, kterou sestavil Karel Altman. Vzhledem k tomu, že tato pomůcka vznikla v rámci širěji koncipovaného bádání, které se snažilo sledovat dějiny našeho oboru ve vymezeném prostoru v kontextu obecných historických procesů, dostala patřičný název *Podíl národopisu na rozvoji české národní společnosti na Moravě (1800–1918)* (Brno 2005). Takto vytčená problematika představuje značně rozsáhlé téma, jež si ovšem plně zaslouží badatelskou pozornost dnešních etnologů i historiků.³⁴

Soupis obsahuje zejména výběr základní literatury pojednávající o historii Moravy ve sledovaném období (leckdy s časovými přesahy), pokračuje dále přehledem základních prací k dějinám národopisu na Moravě a dosavadních bibliografických soupisů, které byly využity při sestavování dané selektivní bibliografie k historii oboru. Následují soupisy vybraných prací k důležitým událostem i činnostem, z nichž sestávala národopisná práce, dále k různým podnikům a také institucím, které hrály významnou roli v rozvoji českého národopisu na Moravě a měly svůj význam i pro rozvoj české národní společnosti ve sledovaném období, tedy v posledních desetiletích českého národního obrození a v následující dějinné etapě českého národního hnutí až do vzniku samostatné Československé republiky. Dále jsou zde samostatné oddíly prací dokumentujících sbírání národopisného materiálu i publikovanou korespondenci osobností našeho oboru. Velký prostor je pak vymezen účastí Moravy na přípravách Národopisné výstavy československé v Praze roku 1895 a její reprezentaci na tomto významném vlasteneckém podni-

33 Jeřábek, Richard: *Křivolaké a trnité cesty národopisné bibliografie Moravy a Slezska*. In: Kubíček, Jaromír – Kubíček, Tomáš: *Národopis na Moravě a ve Slezsku. Výběrová bibliografie*. Strážnice 1996, s. 14.

34 V letech 2001–2003 měl autor možnost řešit tuto problematiku v Etnologickém ústavu Akademie věd České republiky za podpory stejnojmenného projektu, uděleného Grantovou agenturou AV ČR. Tento úkol byl mimo jiné završen patřičnými publikačními výstupy, k nimž se řadí i zmíněný bibliografický soupis, sestávající z výběru titulů prací, které se vztahují k vytyčenému tématu.

ku, jehož myšlenka vzešla z projektu České chalupy na výstavě Jubilejní, uskutečněné o čtyři roky předtím. Následující pozornost je věnována soupisu prací, jež se vztahují ke spolkům a sdružením, kdysi rozvíjejícím národopisnou činnost; vedle prací obecných jsou zde zvláště vyzdvíženy publikace pojednávající o nejvýznamnějších národopisně zaměřených institucích – o *Vlasteneckém spolku musejním v Olomouci* a jeho víceméně neformální *Národopisné družině*, o *Vesně, Slováckých krúžcích*, o *Súchovské republice* i o brněnském *Muzejním spolku*. Stranou nezůstala ani Vlastivěda moravská jako významný ediční počín.

Značný podíl na celkovém rozsahu této bibliografie – zhruba její tři pětiny – zaujímá oddíl nazvaný Personálie, obsahující soupis rozmanitých prací pojednávajících o významných osobnostech, které se v daném časovém období, to jest do roku 1918 (mnohé z nich pochopitelně i v následujících letech), svou prací i dalším působením zapsaly do dějin českého národopisu na Moravě. Přitom nejde výhradně o badatele, již prosluli jako autoři národopisných statí, studií i samostatných publikací, tedy o čelné erudované odborníky, jako byli František Sušil, František Bartoš, Vítězslav Houdek, Josef Klvaňa, František Kretz a četní další, ale také o regionální pracovníky a sběratele lidového podání, kupříkladu Lucii Bakešovou, Matouše Běňu, Mořice Remeše, Daniela Slobodu, Augustu Šebestovou aj. Stejně tak jsou sem začleněny některé další osobnosti, které se o rozvoj národopisu zasloužily jako organizátoři či popularizátoři lidové kultury a takto ovlivnily rozvíjení našeho oboru, kupříkladu Ignát Wurm. Své místo zde mají i odborníci, kteří se sice zabývali převážně jinými vědeckými obory, ovšem do dějin českého národopisu na Moravě vstoupili jako renomovaní badatelé zejména historie, archeologie či lingvistiky; za všechny jmenujme alespoň archeologa Jindřicha Wankla, historika Vincence Brandla, filologa a filozofa Františka Vymazala. Své místo zde mají i význační umělci, kteří zkoumali lidové umění, aby se jím nechali inspirovat, na předním místě hudebníci, jako byl Leoš Janáček či Pavel Křížkovský, ale také výtvarníci – Josef Mánes, Joža Uprka, Antoš Frolka ad. –, stejně jako literáti, třeba bratři Alois a Vilém Mrštíkovi. Jejich přímý tvůrčí přínos národopisnému bádání někdy mohl být zcela zásadní, jako třeba u Leoše Janáčka, anebo pouze okrajový, avšak je třeba ocenit, že právě tyto osobnosti svou působností, zejména popularizací lidové kultury, napomáhaly vytvářet podmínky pro práci svých kolegů a přátel, jakož i četných následovníků, kteří zaměřili svou pozornost prioritně na národopisné výzkumy. Tím ovšem tento bibliografický soupis v leccem překračuje rámeček, jaký si někdy stanovují někteří jiní autoři obdobných národopisných bibliografií.

Shromážděná suma bibliografických údajů pochopitelně není konečná – a snad ani být nemůže. Nejde tu pouze o chvályhodnou skutečnost, že neustále vznikají nové a nové články, studie i celé knihy, které dále doplňují a rozšiřují dosavadní výčet prací. Ale už v minulosti byla publikována celá řada více či méně důležitých prací, které jsou dneš-

ním historikům národopisu prakticky neznámé; především proto, že jsou roztroušeny v dobových periodikách rozmanitého druhu a původu. Tyto stati je nezbytné neustále vyhledávat, analyzovat je, čerpat z nich patřičné poznatky a ty interpretovat ve vlastních studiích.